

Взаємодія з батьками та громадськістю. Цифрові технології можуть покращити комунікацію між закладом освіти, батьками та громадою. Використання електронних щоденників, чатів, мобільних додатків для зворотного зв'язку сприятиме більшій поінформованості батьків щодо навчального процесу їхніх дітей. Також варто впроваджувати відкриті онлайн-ресурси, де батьки та громадськість можуть ознайомлюватися з досягненнями учнів, планами розвитку закладу та брати активну участь у житті школи через онлайн-голосування, форуми й консультації.

Комплексний підхід до цифровізації закладу освіти передбачає не лише впровадження сучасних технологій, а й систематичний розвиток цифрових навичок усіх учасників освітнього процесу, безпеку цифрового середовища, забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів та ефективного управління закладом освіти. Така стратегія дозволить створити сучасний, динамічний та інноваційний навчальний простір, який відповідає вимогам цифрової епохи.

Використані джерела

1. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Концепція «Нова українська школа». 2016. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konceptciya.html>
4. Державна служба якості освіти України. Абетка директора / Державна служба якості освіти України. 2021. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf

УДК 376.1

Інклюзивна освіта

Анжела МИКОЛАЙЧУК,
кандидат педагогічних наук,
методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти,
доцент кафедри педагогіки та психології ВІППО;
Тетяна МУЗИЧКО,
методист відділу практичної психології та соціальної роботи ВІППО

Діагностика і корекція розвитку дітей з інтелектуальними труднощами: сучасні підходи та стратегії



Розглянуто особливості психофізичного розвитку дітей з інтелектуальними труднощами, виділено причини порушень, висвітлено основні підходи до діагностики, напрями та методичні засади корекційно-розвиткової роботи; акцентовано увагу на важливості коректної термінології, раннього виявлення особливостей розвитку, важливості індивідуалізації освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: інтелектуальні труднощі, діагностика, корекційно-розвиткова робота, інклюзивне навчання, діти, когнітивний розвиток, освітній процес.

Anzhela Mykolaichuk, Tetiana Muzychko. Assessment and Intervention in the Development of Children with Intellectual Difficulties: Contemporary Approaches and Strategies.

The article examines the psychophysical development of children with intellectual difficulties, identifies the causes of developmental impairments, and outlines the main approaches to assessment, as well as the directions

and methodological foundations of corrective and developmental intervention. Particular attention is given to the importance of appropriate terminology, early identification of developmental characteristics, and the individualization of the educational process within inclusive education settings.

Keywords: intellectual difficulties, assessment, corrective and developmental intervention, inclusive education, children, cognitive development, educational process.

Постановка питання. Трансформація системи спеціальної освіти в Україні та перехід до інклюзивної моделі навчання вимагають переосмислення підходів

до супроводу дітей з інтелектуальними труднощами. Розуміння специфіки їхнього психофізичного розвитку є основою для створення ефективного розвивального

середовища, що дозволить дитині максимально реалізувати свій потенціал.

Актуальність проблеми зумовлена зростанням кількості дітей з особливими освітніми потребами (ООП), у тому числі з інтелектуальними труднощами, які охоплюють широкий спектр станів – від легких до глибоких когнітивних порушень інтелекту, що потребує диференційованого підходу до діагностики та подальшого супроводу в процесі інклюзивного навчання.

Питання діагностики та корекції інтелектуальних труднощів є фундаментальним у педагогіці та психології. Над цією проблемою працювали покоління науковців, чиї дослідження сформували сучасні підходи, зокрема: І. Бех, А. Висоцька, Л. Виготський, І. Єременко, В. Засенко, В. Кобильченко, А. Колупаєва, В. Лубовський, М. Певзнер, Т. Сак, В. Синьов, М. Супрун, І. Татьянчикова, М. Матвеева, С. Миронова, О. Хохліна, О. Чеботарьова, М. Ярмаченко та інші.

Розвиток дітей з інтелектуальними труднощами є складним процесом, що потребує синергії діагностичних та корекційних заходів, а перехід від медичної моделі до соціально-педагогічної дозволяє фокусуватися на сильних сторонах дитини.

Зазначимо, що категорії (типи) освітніх труднощів та рівні підтримки для осіб з особливими освітніми потребами в Україні визначено Постановою Кабінету Міністрів України № 765 від 21 липня 2021 року (зі змінами, внесеними № 493 від 29.04.2022). Цей документ регулює оцінку потреб в інклюзивних класах / групах та передбачає п'ять категорій труднощів: інтелектуальні, функціональні, фізичні, навчальні, соціальні, де інтелектуальні включають порушення когнітивної сфери.

У контексті коректної термінології акцентуємо на Стандарті державної мови «Термінологія безбар'єрності» (затверджено у лютому 2026 р.), що рекомендується до застосування у всіх сферах суспільного життя, визначених у законодавстві. «...Мова виконує не лише функцію засобу комунікації, а й є вагомим чинником формування суспільних уявлень, очікувань, установок, стереотипів та практик взаємодії з різними суспільними групами», – зазначено у Стандарті державної мови (далі – Стандарт).

У Стандарті окреслено термін «дитина з порушеннями розвитку»: «дитина з фізичними, ментальними, когнітивними або сенсорними порушеннями, що можуть впливати на її здатність до навчання, спілкування, самостійності або участі в суспільному житті, яка може стикатися з бар'єрами, які заважають їй бути нарівні з іншими» [4].

Зауважимо, що у Стандарті зазначено: «4.51 проста мова. Спосіб подання інформації, за якого слова, речення і структура тексту є максимально зрозумілими для більшості людей, зокрема й таких, що мають невеликий словниковий запас, низький рівень когнітивного функціонування, порушення мови і мовлення,

низький рівень читання, письма або перебувають у стресі» [4]. Таким чином, розуміється характер спілкування з категорією осіб, які мають інтелектуальні труднощі, що важливо враховувати у процесі взаємодії з ними, оскільки такі труднощі найчастіше пов'язані зі станом, відомим як порушення розвитку, що характеризується зниженням інтелектуальних функцій та труднощами адаптації до повсякденного життя.

Виклад основного матеріалу. У роботі з дітьми з інтелектуальними труднощами важливо знати, що їхній розвиток має певні особливості, характеризується сповільненою темпу в різних сферах:

1. Когнітивна сфера (спостерігається уповільнений темп мислення, труднощі у формуванні узагальнень, низький рівень розвитку абстрактного мислення та пізнавальної діяльності, недостатній обсяг пам'яті та нестійка увага).

2. Мовленнєвий розвиток (характеризується затримкою формування мовлення, обмеженням словниковим запасом, труднощами у побудові зв'язних висловлювань і розумінні складних мовних конструкцій).

3. Емоційно-вольова сфера (діти можуть проявляти емоційну нестійкість, імпульсивність або пасивність, мають знижений рівень самоконтролю та мотивації до діяльності).

4. Соціальний розвиток (виникають труднощі у встановленні контактів з однолітками, формуванні соціальних навичок і самостійності).

Педагогічним працівникам важливо знати, що для дітей з інтелектуальними труднощами характерно: сприйняття уповільнене, фрагментарне, обсяг пам'яті звужений; мислення наочно-дієве (конкретне), без здатності до узагальнень та аналізу; низька здатність до концентрації уваги; дитина швидко втомлюється, потребує постійної зміни діяльності, допомоги у вигляді зразка та частих перерв, сенсорних пауз; мовлення зазвичай обмежене простими фразами, словниковий запас бідний, також важкі порушення можуть супроводжуватися відсутністю мовлення; емоції недиференційовані, поверхові, спостерігається егоцентризм та слабка інтелектуальна регуляція почуттів; часто буває порушення координації рухів, труднощі з дрібною моторикою, що ускладнює навички самообслуговування; труднощі у розумінні соціальних норм, потреба у сторонній допомозі, утруднена здатність до самостійного життя.

На думку О. Чеботарьової, ця категорія дітей розглядається як одна з найбільш складних для включення в освітній процес закладів загальної середньої освіти, оскільки порушення інтелекту, зазвичай, супроводжуються порушеннями психіки, мовлення, комунікації, поведінки, сенсомоторного функціонування і, як наслідок, є труднощі в орієнтації у навколишньому середовищі, соціальній адаптації та соціалізації. Погоджуємося з думкою науковця про те, що створені у закладах загальної середньої освіти

умови інклюзивного навчання можуть задовольнити освітні потреби дітей з легкими та помірними інтелектуальними порушеннями [6].

Н. Горішина та О. Майчук акцентують: «Оскільки впродовж останнього століття спостерігається стійке та істотне зростання людей з інтелектуальними порушеннями, відбулося підвищення коефіцієнта IQ, який вказує на наявність порушень когнітивних функцій. На сьогодні він встановлений на рівні >70 балів. Окрім тестів на визначення IQ, застосовується також інструментарій для оцінки порушень адаптивного функціонування».

Зауважимо, що інтелектуальні порушення поділяють на легкі (IQ 50–69), помірні (IQ 35–49), тяжкі (IQ 20–34) та глибокі (IQ < 20).

Фахівці зауважують: «Порушення інтелектуального розвитку – досить складна і, одночасно, недостатньо розкрита на сьогодні особливість перебігу розвитку дитини. Відомо, що однією із першопричин порушення розумового розвитку є органічне ураження головного мозку плоду у внутрішньоутробний період розвитку. Але ця особливість дитини не обмежує її можливості розвиватися та жити у суспільстві і мати власні перспективи».

Діти цієї категорії успішно оволодівають практичними діями (особливо трудовими) внаслідок цілеспрямованого навчання та виховання. Формування розумових та практичних дій здійснюється лише завдяки спеціально організованій корекційній роботі. Що раніше до роботи будуть залучені фахівці, то інтенсивнішим та результативнішим буде розвиток дитини [5].

Причини, що викликають інтелектуальні труднощі у дітей, є різноманітними й зазвичай поділяються на кілька основних груп залежно від періоду впливу та характеру чинників. Визначають:

1. Пренатальні причини (до народження). Ці фактори впливають на розвиток дитини ще під час вагітності (генетичні порушення – наприклад, синдроми, пов'язані з хромосомними аномаліями, інфекції матері під час вагітності – краснуха, токсоплазмоз, цитомегаловірус, вплив токсичних речовин – фетальний алкогольний синдром, наркотики, деякі лікарські препарати, радіаційне опромінення, хронічні захворювання матері – цукровий діабет, порушення функції щитоподібної залози, недостатнє харчування матері – дефіцит йоду, вітамінів).

2. Перинатальні причини (під час пологів). Фактори, що діють у процесі народження: асфіксія (киснєве голодування) новонародженого, родові травми головного мозку, передчасні або ускладнені пологи, низька маса тіла при народженні.

3. Постнатальні причини (після народження). Фактори, що впливають на дитину в ранньому віці: інфекційні захворювання мозку – менінгіт, енцефаліт, черепно-мозкові травми, отруєння (свинець, токсини), тривале недоїдання або дефіцит

мікроелементів, соматичні захворювання, що впливають на мозок.

4. Соціально-психологічні причини. Ці фактори не завжди прямо пошкоджують мозок, але значно впливають на розвиток інтелекту: педагогічна занедбаність, емоційна депривація (нестача любові, уваги), несприятливе сімейне середовище; відсутність стимуляції розвитку (ігри, навчання, спілкування).

5. Комбіновані причини.

На думку фахівців, у багатьох випадках інтелектуальні порушення виникають унаслідок поєднання кількох факторів (наприклад, генетична схильність + несприятливі умови середовища).

Не всі перелічені чинники обов'язково призводять до інтелектуальних порушень – вони лише підвищують ризик. Тому, на думку фахівців, раннє виявлення, медична допомога та корекційно-розвивальна робота можуть значно покращити розвиток дитини.

Використання сучасного діагностичного інструментарію дає можливість не лише виявляти порушення інтелектуального розвитку, визначити ступінь його складності, але й отримувати достовірну інформацію для планування освітньої, психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової роботи [1].

Сучасна діагностика ґрунтується на принципі «від оцінки дефіциту до оцінки потенціалу», тобто діагностичний етап сьогодні розглядається не як фіксація порушення, а як визначення «**зони найближчого розвитку**» (за Л. Виготським). Тому до ключових компонентів діагностики відносять:

1) **психометричне оцінювання**, що передбачає використання адаптованих методик (WISC-IV, Leiter-3) для визначення когнітивного профілю;

2) **педагогічне спостереження** (аналіз здатності дитини до навчання, сприйняття допомоги та перенесення засвоєних навичок у нові умови);

3) **оцінку адаптивної поведінки** (вивчення рівня сформованості навичок самообслуговування, комунікації та соціальної взаємодії).

Діагностика розвитку дітей з інтелектуальними труднощами має бути комплексною та включати:

– комплексну оцінку (оцінка мислення, пам'яті, уваги, навчальних навичок);

– психометричні методи (тести інтелекту);

– медичну діагностику (консультації фахівців, визначення причин порушень);

– логопедичну діагностику (оцінка мовленнєвого розвитку).

Фахівці інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) здійснюють усебічне вивчення розвитку дітей через комплексну оцінку фізичного, мовленнєвого, когнітивного та емоційно-вольового стану, а також особливостей навчальної діяльності. Діагностика інтелектуального потенціалу базується на використанні стандартизованих інструментів: методики WISC-IV (для вікової категорії 6–16 років),

що аналізує вербальні та невербальні компоненти (де межа IQ 70 є індикатором інтелектуальних порушень), та тесту *Leiter-3* (для дітей від 3 років). Останній дозволяє об'єктивно оцінити нейропсихологічні процеси та невербальний інтелект незалежно від рівня знань дитини, що цілком відповідає сучасним світовим стандартам психодіагностики.

Використання сучасних діагностичних засобів дозволяє не лише виявляти порушення інтелектуального розвитку, визначати ступінь їх складності, але й отримувати достовірну інформацію для планування освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних послуг. Прогресивні підходи до діагностики порушень інтелектуального розвитку передбачають посилення та розширення діагностичних критеріїв: підвищення значень IQ, що вказують на його порушення; зосередження уваги не на конкретних значеннях IQ, а на показниках його відхилення від середніх значень для відповідної популяції; визначення не лише IQ, а й адаптивних навичок дітей в академічній, соціальній та практичній сферах [1].

О. Чоботарьова зауважує: «Освітньо-корекційний процес у навчальних закладах повинен будуватись на таких основних специфічних принципах та методичних підходах: корекційної спрямованості навчання; індивідуального та диференційованого навчання (що визначають оптимальну адаптацію змісту та технологій навчання відповідно до психофізичного розвитку учнів з різним ступенем порушення інтелектуального розвитку); концентричності та системності подачі нового матеріалу, унаочнення навчання, опори на позитивні якості та потенційні можливості учнів, навчання в діяльності та спілкуванні» [6].

Зауважимо, **стратегії корекційно-розвиткової роботи** полягають не лише в подоланні дефіцитів, а й у формуванні компенсаторних механізмів, та **включають напрями:**

Сенсорна інтеграція (розвиток сприймання через залучення всіх аналізаторів).

Когнітивний розвиток (формування уваги, пам'яті, мислення, розвиток елементарних логічних операцій – порівняння, класифікації, узагальнення на наочному матеріалі).

Мовленнєва (логопедична) корекція (розширення словникового запасу, робота над граматичною будовою мовлення, розвиток зв'язного мовлення, подолання мовленнєвих труднощів).

Соціально-побутова адаптація (формування життєвих компетенцій, необхідних для самостійності, навчання взаємодії, адаптація до соціального середовища).

Емоційно-вольовий розвиток (формування навичок самоконтролю, розвиток мотивації, підтримка позитивної самооцінки).

Важливим аспектом у корекційно-розвитковій роботі є використання методів візуальної підтримки

(піктограми, графічні розклади, алгоритми дій, соціальні історії, візуальні календарі, мотиваційні жетони і т. ін.), що полегшує орієнтацію дитини в освітньому просторі та знижує рівень тривожності.

Безумовно, тісна взаємодія з родиною теж є обов'язковим аспектом у корекційно-розвитковій роботі, оскільки ефективність безпосередньо залежить від залученості батьків, що сприяє створенню сприятливого емоційного середовища, підтримці дитини та систематичній роботі. Таким чином, психолого-педагогічний супровід сім'ї першочергово має включати: навчання батьків методів взаємодії з дитиною вдома, а також психологічну підтримку для подолання стресу та формування адекватного ставлення до можливостей дитини.

До традиційних методів, що використовуються у корекційно-розвитковій роботі, відносять: дидактичні ігри, арттерапію, казкотерапію, поведінкову терапію, сенсорний розвиток тощо.

У постанові Кабінету Міністрів України (від 14.02.2017 р. № 88) надається орієнтовний перелік додаткових психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять (послуг) для осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти:

Ритміка.

Розвиток мовлення.

Лікувальна фізкультура.

Соціально-побутове орієнтування.

Корекція розвитку.

Орієнтування у просторі.

Розвиток слухового, зорового, тактильного сприймання мовлення та формування вимови.

Корекція зору.

Корекція та розвиток психофізичних функцій, використання елементів: кінезіотерапії, анімалотерапії (іпо-, каніс-, феліно-, орніто-), арттерапії (ізо-, драмо-, казко-, музико-, кіно-, піско-, ігро-, мульт-, фото-, кольоро-, пластилінової, танцювальної терапії, психогімнастики), працетерапії, ерготерапії, ароматерапії, Монтессорі-терапії тощо.

Логоритміка та інші [3].

Відповідно до Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти (зі змінами від 5 лютого 2026 року № 129) п. 11, регулюється питання щодо надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги) учням з особливими освітніми потребами. Зокрема акцентовано, що така діяльність здійснюється відповідно до індивідуальної програми розвитку з урахуванням рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру.

Психолого-педагогічні послуги спрямовуються на організацію освітнього процесу та забезпечення розвитку школярів з особливими освітніми потребами і надаються педагогічними працівниками закладу освіти та/або додатково залученими фахівцями.

Надання таких послуг може здійснюватися у формі індивідуальних та/або групових занять.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) надаються у формі занять, які проводяться фахівцями із числа педагогічних працівників, посади яких введено до штатного розпису закладу освіти, та / або додатково залученими фахівцями, які здобули вищу освіту ступеня / освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, спеціаліста або магістра за спеціальностями «Спеціальна освіта (за спеціалізаціями)», «Корекційна освіта (за нозологіями)», «Дефектологія».

Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття можуть проводитися в індивідуальній чи груповій формі, яка визначається командою супроводу з урахуванням категорії (типу) особливих освітніх потреб (труднощів) учня, зазначених у висновку інклюзивно-ресурсного центру.

Кількість учнів з особливими освітніми потребами під час групових занять становить від двох до шести з урахуванням їх індивідуальних особливостей розвитку.

Для проведення занять у груповій формі можуть утворюватися міжкласні групи.

Тривалість індивідуальних психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять становить від 20 до 25 хвилин, а групових – від 35 до 40 хвилин.

Керівник закладу освіти або уповноважена ним особа складають та затверджують розклад проведення (надання) психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять (послуг).

Розклад таких занять (послуг) складається з дотриманням вимог санітарного законодавства з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дітей, узгоджується з розкладом уроків класу та затверджується керівником закладу освіти і не може призводити до перевантаження учнів.

Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття не враховуються під час визначення гранично допустимого навантаження учнів.

Факт проведення (надання) психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять (послуг) фіксується у журналі обліку проведення (надання) психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять (послуг), форма якого визначена у додатку 3-1 до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88 (Офіційний вісник України. 2017. № 19. С. 531; 2025. № 91. С. 638).

Зазначений журнал ведеться в паперовій або електронній формі відповідальними працівниками.

Батьки (інші законні представники) учня підтверджують факт проведення (надання) психолого-

педагогічних та корекційно-розвиткових занять (послуг) у паперовій або електронній формі [2].

Безумовно, освітній процес дітей з інтелектуальними труднощами має свої особливості: потреба в індивідуальному підході, що передбачає необхідність адаптації навчальних матеріалів, індивідуального темпу та індивідуального супроводу (асистент учителя, асистент учня / дитини), врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку; повільний темп, оскільки діти потребують значно більше часу на засвоєння матеріалу, багаторазового повторення, використання наочності; емоційна мотивація, адже діти запам'ятовують краще те, що викликає позитивні емоції; практична спрямованість, коли акцент – на розвитку навичок самообслуговування, санітарно-соціальної адаптації та елементарних трудових; установлення доброзичливої, довірливої, підтримувальної, оптимістичної атмосфери спілкування, емпатійне ставлення до дитини.

Педагогічним працівникам важливо знати, що емоції дитини виражають її потреби. Дитині з інтелектуальними порушеннями може бути притаманним вираження таких емоцій, як агресивність, тривожність, стурбованість, схвилюваність, радість, безпосередньо в поведінці. Поведінкові дії можуть мати характер капризів, недотримання вимог дорослого, агресивних, іноді шкідливих дій. Варто пам'ятати: такі прояви в поведінці не є усвідомленими й осмисленими дитиною, через те вони й виражають безпосередні її почуття.

Дорослий має знати, що ставитися до таких проявів поведінки треба з розумінням та поступливістю: можна пригорнути, обійняти, заспокоїти; голос у вираженні вимог до дитини має бути спокійним, лагідним, урівноваженим.

У корекційно-розвитковій роботі важливим є супровід вузьких спеціалістів: учителя-логопеда, корекційного педагога, психолога, що крім навчальних закладів можна отримати в інклюзивно-ресурсному центрі, територіальних центрах соціального обслуговування, реабілітаційних центрах, логопедичних пунктах системи освіти.

Педагогічним працівникам у корекційно-розвитковій роботі необхідно враховувати особливості дітей з інтелектуальними труднощами дошкільного та шкільного віку, адже специфіка суттєво різниться.

Для того, щоб навчання дітей з інтелектуальними труднощами дошкільного віку відбувалося успішно, потрібно застосовувати спеціальні методи та прийоми навчання, що мають наочно-дійовий характер. При цьому дорослий виявляє активну позицію, демонструє дитині іграшки, посібники і, головне, способи дії з ними, супроводжуючи свої вчинки емоційними поясненнями. У роботі з дошкільниками застосовуються:

- дії за наслідуванням;
- дії за зразком і вибір за зразком;

- «жестова інструкція»;
- спільні дії дорослого і дитини.

Наочні та практичні методи обов'язково мають поєднуватися зі словесною інструкцією, усним поясненням завдання, бо слабкість когнітивних операцій, аналізу зокрема, – характерна риса дошкільнят з інтелектуальними труднощами, і необхідно допомогти дитині виконати аналіз зразка: визначити складові будівлі, знайти серед іграшок необхідну деталь (за зразком), допомогти визначити розташування частин, порівняти з початковим зразком будинку («такий – не такий»).

Починати слід з навчання дитини навичок самообслуговування: користуватися горщиком, самостійно пити, їсти, вмиватися, розчісуватися, чистити зуби, вдягатись і роздягатись – це надасть упевненості дитині і сприятиме її соціалізації. Паралельно з навчанням навичок самообслуговування необхідно дитину розвивати сенсомоторно. По-перше, це доступно їй, а по-друге, сприяє пізнавальному розвитку, оскільки розвиває відчуття та сприйняття, на основі яких у дитини в подальшому формуються такі пізнавальні процеси, як пам'ять, увага, мислення та мовлення.

Заняття із сенсорного розвитку можуть проходити у вигляді гри з дидактичними іграшками (мотрійками, пірамідками, кубиками-вкладками тощо), рухової гри, гри з правилами, що забезпечує виділення властивостей і відносин предметів. Вирішення завдань із сенсорної інтеграції передують проведенню занять з конструювання, ліплення, малювання, оскільки дитина має виокремити властивості зображених предметів. Оскільки провідною діяльністю дошкільника є ігрова, усі заняття із сенсорного розвитку повинні проводитися не просто в ігровій формі, а ігровим методом.

Зауважимо, що будь-яку дію потрібно представити у вигляді послідовності маленьких кроків. «Пряма послідовність» означає, що дорослий заохочує дитину виконати перший крок і закінчує дію; «зворотна послідовність» – дитина закінчує дію, що її почали дорослі. Треба поступово збільшувати участь дитини, поки нарешті вона почне виконувати всі дії самостійно. Починаючи навчання нових навичок, спочатку рекомендується використовувати прості й легкі завдання, а потім поступово підвищувати рівень їхньої складності. У процесі заняття необхідно при кожній нагоді викликати в дитини відчуття радості за свої успіхи. Варто пам'ятати: що більше полегшувати дитині завдання на початку навчання, то цікавіше їй буде вчитися далі.

Робота з дітьми шкільного віку, які мають інтелектуальні труднощі, вимагає від педагогічних працівників не лише терпіння, а й глибокої адаптації навчального матеріалу. У шкільному віці основний

акцент зміщується з гри на навчання, проте когнітивні особливості розвитку дитини вимагають специфічних методів:

1. Адаптація та модифікація програми (діти з інтелектуальними труднощами не можуть опанувати стандартну програму в повному обсязі, тому важливо спрощувати зміст, виділяти лише головне, замість складних теорій – практичні навички, які знадобляться в житті; будь-яке складне завдання необхідно розбивати на дрібні, зрозумілі кроки; надавати більше часу на виконання завдань та обдумування відповіді).

2. Унаочнення і візуалізація (абстрактне мислення у таких дітей розвинене слабо, тому навчання має базуватися на тому, що можна побачити або торкнутися; необхідно використовувати піктограми, реальні предмети, муляжі, схеми та відеоматеріали; важливо спиратися на досвід дитини – пояснювати нові поняття через ситуації, які дитина вже проживала, наприклад, вивчення додавання через підрахунок реальних предметів).

3. Корекція емоційно-вольової сфери (учні з інтелектуальними труднощами зазвичай швидко втомлюються і втрачають інтерес, тому важливим є режим чергування, що передбачає зміну видів діяльності кожні 10–15 хвилин, цінними є фізкультхвилинки та релаксаційні вправи; необхідно створювати ситуації успіху – давати завдання, з якими дитина точно впорається, що підтримує мотивацію та віру у власні сили; обов'язково потрібно вводити чіткі правила, використовуючи візуальний розклад уроку, щоб дитина розуміла, що за чим іде і коли буде перерва).

4. Розвиток комунікації та соціалізація (робота в групах, парах, що передбачає залучення дитини до групової роботи, але з чітко визначеною для неї роллю; також кожне заняття має бути спрямоване на збагачення активного словника, оскільки інтелектуальні труднощі часто супроводжуються мовленнєвими порушеннями).

З досвіду роботи фахівці рекомендують пам'ятати про «ефект плато» у навчанні – періоди, коли здається, що дитина не засвоює нічого нового (притаманно для дітей з інтелектуальними труднощами). У цей час відбувається накопичення досвіду, який згодом перейде у якісну зміну і демонструє результат.

Ідеальним інструментом для розвитково-корекційної роботи вважається теорія поетапного формування розумових дій П. Гальперіна, оскільки вона дозволяє точно побачити, на якому саме етапі «ламається» процес засвоєння знань у конкретної дитини (детальна «інструкція» того, як знання із зовнішнього світу – книжки, пояснення вчителя – сприймаються, усвідомлюються, засвоюються дитиною

і стають її власним умінням). Гальперін довів, що розумові дії не виникають самі по собі – вони проходять довгий шлях від маніпуляції з предметами до думки. Вчений визначає шість етапів, через які, згідно з теорією, проходить будь-яке навчання:

1. Етап мотивації (дитина має зрозуміти, навіщо їй це потрібно, адже без бажання або інтересу подальший процес буде формальним і неефективним).

2. Складання схеми орієнтовної основи дії (ООД) – це найважливіший етап, коли дитині дають «дорожню карту»: що саме робити, в якій послідовності та на що звертати увагу, (наприклад, схема розбору слова за будовою або алгоритм розв'язання прикладу на додавання).

3. Етап матеріальної (або матеріалізованої) дії – коли дитина виконує дію, використовуючи реальні предмети чи їх заміники (картки, палички, моделі). Для дітей з інтелектуальними труднощами це надзвичайно важливий етап, адже вони мають «пропустити дію через руки».

4. Етап зовнішнього мовлення (вголос), коли предмети прибираються, а дитина має проговорити вголос те, що вона робить. Мовлення тут стає опорою для думки, наприклад: «Спочатку я шукаю закінчення, потім основу...»

5. Етап мовлення «про себе» (внутрішнє мовлення), коли дитина шепоче або промовляє алгоритм подумки.

6. Розумова дія (автоматизм), коли дія повністю переходить у внутрішній план – дитина видає результат миттєво, не замислюючись над кроками, – це і є сформована навичка.

Ця теорія важлива для корекційно-розвиткової роботи, оскільки у дітей з інтелектуальними труднощами перехід від одного етапу до іншого відбувається значно повільніше. Основні проблеми виникають на третьому та четвертому етапах: застрягання на матеріальній дії, адже дитині важко відірватися від паличок чи карток, їй важко сформулювати вголос те, що вона щойно зробила

руками. Стратегія фахівця полягає в наступному: якщо дитина помиляється в думках – потрібно повернути її на етап «проговорювання вголос», якщо помиляється в мовленні – повернути до роботи з реальними картками. Тому важливо створювати максимально детальні ООД (картки-підказки). Для учнів з інтелектуальними труднощами вони мають бути не просто текстом, а набором зрозумілих символів. Чим тривалішою і розгорнутішою є орієнтувальна основа дій, тим легше та успішніше формуються навички.

Висновки. Отже, розвиток дітей з інтелектуальними труднощами є складним процесом, який характеризується сповільненістю темпів у когнітивній, мовленнєвій, емоційно-вольовій та соціальній сферах. Розуміння цих специфічних особливостей (фрагментарність сприймання, конкретність мислення, низька концентрація уваги) є фундаментом для створення адекватного розвивального середовища.

Сучасна діагностика інтелектуальних труднощів перейшла від медичної фіксації порушень до оцінки потенційних можливостей дитини («зони найближчого розвитку»). І використання стандартизованих інструментів (WISC-IV, Leiter-3) дозволяє не лише визначити когнітивний профіль, а й розробити план корекційно-розвиткової роботи.

Доведено, що успішна соціалізація та навчання дітей з інтелектуальними труднощами можливі лише за умови спеціально організованої корекційно-розвиткової роботи, спрямованої на формування компенсаторних механізмів. Ключовими факторами успіху є використання візуальної підтримки (піктограм, алгоритмів), сенсорної інтеграції та індивідуалізація освітнього процесу. Результативність розвитку дитини безпосередньо залежить від раннього виявлення порушень, залучення фахівців різного профілю та активної співпраці з родиною. Психолого-педагогічний супровід батьків є невід'ємною частиною корекційно-розвиткового процесу, що забезпечує стабільність емоційного середовища та наступність у вихованні.

Використані джерела

1. Горішна Н., Майчук О. Порушення інтелектуального розвитку у дітей: підходи до діагностики. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. No. 4. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24542/1/Horishna.pdf>
2. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-2026-%D0%BF#Text>
3. Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88-2017-%D0%BF#Text>
4. Стандарт державної мови: термінологія безбар'єрності. URL: <https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/standarty/standart-tb-ii-redakciia-sxvalena-1.pdf>
5. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків : Ранок – ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с. (Інклюзивне навчання).
6. Чеботарьова О. В. Освіта дітей з інтелектуальними порушеннями: сучасні стратегії та технології. Київ, 2018.
7. Як працювати з дітьми з інтелектуальними порушеннями: методи та поради. URL: <https://nus.org.ua/2020/12/23/yak-pratsyuvaty-z-ditmy-z-intelektualnymy-porushennya-metody-ta-porady-2/>